

Mozaika Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích a její autor Jaroslav Pantaleon Major

Josef Klazar, samostatný badatel, Lázně Bělohrad

KLÍČOVÁ SLOVA KEY WORDS

církevní umění – mozaika – České Budějovice – Viktor Foerster – Beuronská škola
ecclesiastical art – mosaic – České Budějovice – Viktor Foerster – the Beuron art school

THE MOSAIC OF THE VIRGIN MARY OF THE ROSARY IN ČESKÉ BUDĚJOVICE AND ITS AUTHOR JAROSLAV PANTALEON MAJOR

The contribution clarifies some of the less known circumstances concerning the mosaic decoration of the façade of the Church of the Virgin Mary of the Rosary in České Budějovice; it also gives some facts about the author of the design, a Benedictine Jaroslav Pantaleon Major. The research of archival sources and period journalistic texts uncovered findings which are interesting not only in terms of the prepared restoration works of the façade but also as evidence of spreading the art of mosaic creation in the Czech environment.

V souvislosti s badatelským zájmem o osobnost církevního umělce Jaroslava (Pantaleona) Majora byly vyhledány různé archivní prameny a literatura, které uvádějí na pravou míru autorství a dataci vzniku výzdoby fasády kostela Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích. Tamní mozaika je tradičně považována za práci prvního českého mozaikáře Viktora Foerster, autorství návrhu je přičítáno právě benediktinu Jaroslavu Pantaleonovi Majorovi, podle jehož kartonů byl vyzdoben i interiér kostela.

Osobnost Jaroslava Pantaleona Majora je dosud málo známa. Převážná většina textů věnujících se tomuto umělci vychází z jednoho zdroje, kterým je heslo v monografii Novopacko z roku 1929.¹¹ V ní je bohužel řada nepřesností, které však nevznikly laxním postupem autorů, ale vycházejí z Majorovy biografie přibližně z poloviny roku 1912 uložené nyní v Římě.¹² Jelikož jsem zřejmě první badatel zabývající se nejen Majorovým dílem, ale také jeho skutečně bohatým životním osudem, neměl jsem v mnoha případech jinou možnost, než části jeho příběhu sestavovat z obsahu Majorovy korespondence dochované v archivních fondech několika osobností a z článků v dobovém tisku. Mé bádání výrazně pokročilo, když jsem objevil torzo Majorovy písemné pozůstalosti v soukromém archivu manželů Denisy a Františka Žaludových.

Katolický týdeník Čech ze dne 6. prosince 1904 v závěru článku věnovaného průběhu jubilejních Mariánských slavností v Českých Budějovicích uvádí: „K Mariánským oslavám jubilejním druží se i dokončení velikého mosaikového obrazu Mariánského nad vchodem do klášterního chrámu bratří Nejsv. Svátosti, jenž je snad největším mosaikovým obrazem v našich oblastech. (...) Nákras ku obrazu zhotovil v benediktinském klášteře emauzském v Praze cth. bratr Pantaleon pod vrchním dozorem dp. P. Desideria, obraz však sám, až na obličje a ruce postav, které zestavoval akademický malíř pražský p. Foerster, provedli si bratři klášterní sami. Provedení je úplné ve stylu beuronském, jež ovšem nehoví vkusům anebo nevkusům moderní secese.“¹³ Realizací uvedené mozaiky dochází k pomyslnému vyvrcholení díla bratra Pantaleona O.S.B při výzdobě kostela Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích, které bylo započato v lednu roku 1900.

V dopise ze 7. ledna roku 1900 adresovaném mons. Karlu Jaenigovi vyjadřuje zakladatel kongregace Nejsvětější Svátosti a iniciátor stavby kostela Panny Marie Růžencové, pater Klement Petr, svou lítost, že malbu kostela nemohou převzít emauzští benediktini.¹⁴ Ovšem následující dopis z 30. ledna 1900 začíná o mnoho radostněji a svědčí o tom, že se nakonec emauzské benediktiny pro tuto práci v Českých Budějovicích podařilo získat: „Vaše Milosti. Byl jsem překvapen návštěvou fr. Pantaleona a p. Matouše. Zpovídal jsem právě mimo dům a večer obdržel jsem i dopis Vaší Milosti a mluvil s oběma pány. Fr. Pantaleon dojísta podá podrobnou zprávu. (...) Takto potěšili mně oba páni, je vidět, že znají své věci a též ducha církevního pronikají. ...“¹⁵

Bylo by zbytečné zabývat se zde výzdobou interiéru kostela, protože toto téma bylo již několikrát celkem podrobně zpracováno, nejrozsáhleji zřejmě v publikaci *Hle přibýtek Boží mezi lidmi*.¹⁶ Dovolím si pouze

Obr. 1 Jaroslav Pantaleon Major, pravděpodobně začátek roku 1936. Národní archiv, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. M 374/6, kart. 8615. Foto: Josef Klazar.

1 | Novopacko. Vlastivědná monografie okresu, díl III, Nová Paka, Okresní školní výbor a kulturní odbor učitelské jednoty Budeč v Nové Pace 1929, s. 777.

2 | Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, karton Boh. 21 – Trevi (neuspořádáno). Za konzultace, vyhledání archivních dokumentů, terénní výzkum a pořízení studijních fotografií v Římě děkuji Evě Chodějovské-Bílkové.

3 | Jubilejní oslavy Neposkvrněného Početí Panny Marie. Z Českých Budějovic, 4. prosince. Čech, 1904, čís. 337, z 6. prosince, s. 3; na téma mozaiky také: Z Budějovic. Národní Politika, 1904, čís. 361, z 31. prosince, s. 8. Tato a další citace jsou přesné opisy originálů nepřizpůsobené současným pravopisným pravidlům.

4 | Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), fond: Jaenig Karel, korespondence vlastní přijatá, osoby, Petr Klement, dopis ze dne 7. 1. 1900.

5 | Ibidem, dopis ze dne 30. 1. 1900.

6 | Eva Muroňová – Tomáš Cyril Havel, *Hle, přibýtek Boží mezi lidmi*. Kostel Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích, Brno, Kartuziánské nakladatelství a vydavatelství 2008.

připomenout, že dvanáct z patnácti růžencových tajemství, zobrazených v pásu kolem lodi kostela, má svůj předobraz v šestnáctidílném Mariánském cyklu, nacházejícím se původně na jižní stěně kostela Panny Marie, sv. Jeronýma a slovanských patronů při emauzském klášteře v Praze. Toto původní emauzské vyobrazení bylo při náletu 14. února 1945 a následném požáru poničeno a jeho torzo později otlučeno.¹⁷¹

Bratr Pantaleon, občanským jménem Jaroslav Major, se narodil 10. prosince 1869 v obci Choteč, v tehdejším okrese Nová Paka. Matka mu zemřela tři měsíce po jeho narození, a když mu bylo 7 let, zemřel i jeho otec a Jaroslav se stal sirotkem. Ve školním roce 1882–1883 navštěvoval reálku v Jičíně, ovšem pro nedostatek finančních prostředků byl nucen studium ukončit. V červenci 1883 odešel do učení do Zinkografického a fotografického ústavu profesora Jakuba Husníka v Praze.¹⁸¹ Zde se seznámil s Viktorem Foersterem, který tu pracoval jako zinkograf.¹⁹¹ Po vyučení Major krátce pracoval v kamenoknihtiskárně v Šumperku u Ferdinanda Oestterreicha, kde však nebyl spokojen. V dubnu 1887 uvedl: „... *Seznal jsem, že však nemohu v oboru svém prospívat, leč když se zdokonalím ve fotografii a kreslení. Naskytla se mně velmi výhodná příležitost, abych se v umění tom vycvičil, neb hodlám nastoupiti do řádu kláštera Benediktinského sv. Emaus v Praze* ...“¹⁰¹ Zde je prokazatelné, že v tomto rozhodnutí byl Major ovlivněn v té době již svým blízkým přítelem, Viktorem Foersterem. Major to sám později potvrzuje ve svém dopise vicerektorovi papežské koleje Bohemicum v Římě dr. Janu Dvořákovi.¹¹¹ Po vstupu do řádu beuronských benediktinů přijal řádové jméno Pantaleon, 15. června 1892 složil věčné sliby¹²¹ a v prosinci téhož roku odešel do mateřského kláštera v Beuronu do tamní řádové umělecké školy.¹³¹ V roce 1895 se vrátil zpět do Prahy a zahájil svou uměleckou činnost v rámci řádu. Změnu v jeho životě přinesla 1. světová válka a hlavně císařské nařízení z 1. května 1915 o změně domobranecké povinnosti ze 42 na 50 let. Šestačtyřicetiletý Major byl 24. dubna 1916 odveden. Neodešel však na frontu, ale k vojenskému stavebnímu oddílu, kde byl pověřen řízením prací při rekonstrukci chrámu sv. Mikuláše na Starém Městě Pražském.¹⁴¹ Zde zaměstnal a tím zachránil celou řadu umělců a řemeslníků před odchodem na frontu. Z armády byl propuštěn v květnu 1920 a v listopadu téhož roku odjel do Paříže realizovat dosud neobjasněný vynález, ohledně kterého vznikla neurčitá anglicko-francouzská společnost. Tuto aktivitu neměl představenými řádu schválenou, a protože se i přes důraznou výzvu do kláštera v dané lhůtě nevrátil, byly mu 24. ledna 1921 zrušeny věčné sliby a z řádu byl propuštěn. Následně si už jako Jaroslav Major založil vlastní ateliér, *Ateliér církevního umění*, a díky dobrým kontaktům z minulosti pokračoval dál v činnosti na poli sakrálního umění až do své náhlé smrti 21. srpna 1936, kdy následkem vmetku do srdce ve svých 67 letech zemřel v Babicích u Říčán u Prahy.¹⁵¹

Na přelomu roku 1900–1901 odjel bratr Pantaleon do italského kláštera Monte Cassino, posvátného místa všech benediktinů. Tento klášter založil zakladatel benediktinského řádu sv. Benedikt, který je i se svou sestrou sv. Scholastikou pohřben v kryptě tohoto kláštera. V ní byla právě vytvářena mozaiková výzdoba. Pantaleona tato mozaiková práce doslova uchvátila, jak je konečně patrné i z dopisnice, kterou 20. ledna

7 | Helena Čížinská, Beuronská výzdoba v Emauzích, in: Klára Benešová – Kateřina Kubíková, *Emauzy benediktinský klášter na Slovanech v srdci Prahy*, Praha, Academia 2007, s. 166–167.

8 | Státní okresní archiv Jičín (dále jen SOkA Jičín), fond: Okresní soud Nová Paka, pozůstalostní spis Antonín Major.

9 | Martin Hemelík, *Nemám již snad žádného, s kým bych o věcech nebeských mluvil*, Světlce 2015, s. 5.

10 | SOkA Jičín, fond: Okresní soud Nová Paka, pozůstalostní spis Antonín Major.

11 | Archiv České papežské koleje Nepomucenum Řím, karton Boh. 21 – Trevi (neuspořádáno).

12 | Národní archiv, fond: Benediktini klášter Emauzy, karton 20.

13 | Ve většině publikovaných Majorových životopisů se jako termín odchodu do Beuronu uvádí již rok 1891. Podle záznamů v kronice emauzského kláštera to však bylo 8. prosince 1892. Národní knihovna České republiky, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XVI.A.81 Annales monasterii B.M.V. de Monte Serrato in Emaus-Pragae I., 1880–1893, s. 836.

14 | Vojenský ústřední archiv, Kmenový list: Major Jaroslav, nar. 10. 12. 1869.

15 | Archiv hlavního města Prahy, fond: Okresní soud Praha západ, pozůstalostní spis Jaroslav Major.

1901 zaslal c. k. vládnímu radovi, řediteli kamenosochařské školy v Hořicích, Vilému Dokoupilovi: „ ... Mosaika je práce zdoluhavá – ač 6 pracovníků z Benátek tu máme. Dodáváme jen plány a detaily – jen tváře světců sami v mosaice provádíme. Báječný je ráz mosaiky. Sním zda-li i v Čechách kdy rozhodne? ...“¹⁶¹

16 | LA PNP, fond: Dokoupil Vilém, korespondence vlastní přijatá, osoby, Major Pantaleon Jaroslav.

17 | LA PNP, fond: Jaenig Karel, korespondence vlastní přijatá, osoby, Major Pantaleon.

Pantaleon Major šel svému snu naproti a v krásné atmosféře monte-cassinského kláštera vytvořil návrh na v úvodu zmiňovanou mozaikovou fasádu průčelí kostela Panny Marie Růžencové. Při této práci nezapomněl ani na významného donátora stavby a výzdoby kostela, preláta mons. Karla Jaeniga, který byl v této době duchovním správcem pražského kostela sv. Jana Nepomuckého na Skalce. Zajistě z vděčnosti k tomuto štědrému dárci se rozhodl do mozaiky umístit atribut sv. Jana Nepomuckého. Jaenigovi k tomu napsal: „ ... A nyní promiňte láskyplně Vaše milosti, že Vás obtěžuji a prosím o znak „Skalky“ tj. „Svatojánský“. Já totiž jako vedlejší práci musím dokončit facadu bratřím do Budějovic, kterouž jsem již hned z počátku byl s p. p. Petrem narýsoval. Na tuto facadu přijde Panna Maria Růžencová a sice mozaika. Skicu kterouž jsem již začal a poslal líbí se prý i velice panu biskupovi a jiným. Teprv nyní mi napadlo, že bych měl zvěčnit na této facadě „Skalku“ vlastně Sv. Jana Nepom. jelikož zajisté On to byl jenž přimlouvou svou cti. Bratřím v Budějovicích chrám Páně zbudovati a ozdobiti pomohl. Proto bych velice rád to uskutečnil. Mám zrovna krásné a vhodné místo. Račte mi láskyplně zdělit svůj náhled a poslati mi ten znak, kterýž jest na basilice Vaší Milosti. Příští týden odešleme do Budějovic jeden kus „mosaiky“ aby si dovedli učiniti pojem jak je krásná a trvanlivá. A věru podařili se nám to bude facada kostela Bud. nejkrásnější a nejbohatší v Čechách – a první co do mozaiky – a přec tůze levná; p. p. Deziderius byl mi svou radou nápomocen. Nejuctivěji ruku líbaje prosí o vroucí motlitbu při oběti mši svaté nejnehod. fra Pantaleon O.S.B.“¹⁷¹

Obr. 2 České Budějovice, kostel Panny Marie Růžencové, mozaiková fasáda, atribut sv. Jana Nepomuckého. Foto: Josef Klazar.

Obr. 3 Jaroslav Pantaleon Major, Původní návrh mozaiky na průčelí kostela Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích. Soukromý archiv manželů Denisy a Františka Žaludových. Foto: Josef Klazar.

To „krásné místo“, o kterém se bratr Pantaleon ve svém dopise zmiňuje, se nalézá v pravém horním rohu centrálního výjevu s trůnící Pannou Marií. [obr. 2] Tento dopis je také odpovědí na otázku, proč se na mozaice, znázorňující patrocinium kostela, objevuje atribut sv. Jana Nepomuckého.

V písemné pozůstalosti Jaroslava Pantaleona Majora, uložené v soukromém archivu manželů Denisy a Františka Žaludových, se mi podařilo dohledat originál návrhu zde popisované mozaiky. [obr. 3] Jedná se o centrální výjev, který je rozkreslen na pauzovacím papíru 285 mm širokém a 335 mm vysokém a je opatřen poměrovou mřížkou. Celý je podlepen tužším papírem 355 mm širokém a 405 mm vysokém.

V dubnu 1902 na Monte Cassinu navštívil bratra Pantaleona Viktor Foerster.¹⁸ Z jeho dopisu Karlu Dostálu Lutinovi víme, že se jednalo o krátkou třídní návštěvu, která na něj ovšem velice silně zapůsobila.¹⁹ V kontextu pozdějšího Pantaleonova dopisu Karlu Dostálovi Lutinovi, ze dne 5. srpna 1902, ve kterém Dostála zval na návštěvu Monte Cassina (*„Velikou radost bych měl, kdybyste až k nám do Cassina si zajel. Věnoval bych se Vám celý – tak jako Viktorovi ...“*²⁰), se lze domnívat, že i návštěva Viktora Foerstera byla na Pantaleonovo pozvání. V následujícím roce se Foerster na Monte Cassino vrátil, aby zde na výzvu Dezideria Lenze převzal mozaikovou práci do Čech.²¹ Jedná se určitě o Pantaleonem připravenou mozaikovou fasádu na průčelí kostela Panny Marie Růžencové. Zároveň zde několik týdnů zůstal, aby se v mozaice zdokonalil.²² Dopustím se možná odvážného tvrzení, ale jsem přesvědčen, že právě v tuto chvíli došlo k tomu, že tak, jak Viktor Foerster dříve ovlivnil Jaroslava Majora ke vstupu do řádu beuronských benediktinů, tak právě Majorovo pozvání Foerstera na Monte Cassino předurčilo jeho další profesní dráhu. Ta chvíle vytvořila z Viktora Foerstera mozaikáře.

V roce 1910 byly osazeny při vchodu do kostela Panny Marie Růžencové dva pískovcové reliéfy serafů, které byly podle Majorova návrhu zhotoveny v kamenosochařské škole v Hořicích. Původně měl tyto reliéfy vytvořit také Viktor Foerster, ovšem pro jeho velkou zaneprázdněnost z tohoto záměru sešlo.²³ Osazení těchto reliéfů je symbolickou tečkou Majorova uměleckého působení v kostele Panny Marie Růžencové. V současnosti je Majorova realizace v tomto chrámu považována za jednu z jeho nejvýznamnějších.

Tím však jeho umělecké stopy zanechané v Českých Budějovicích nekončí. Podle indicií se lze domnívat, že pracoval také na výmalbě kostela Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti. V roce 1915 byl pověřen dozorem a řízením prací v nově budovaném kostele sv. Jana Nepomuckého. Podle jeho návrhů zde byla nejen vymalována apsida, ale také vytvořena křížová cesta, unikátní varhanní skříň, křtitelnice a některé další prvky mobiliáře. Mezi více než stovkou vybraných realizací z Čech, Moravy a Slezska, Slovenska a Itálie, které Major prezentuje ve své reklamní brožuře²⁴ z roku 1936, je také uvedena práce pro *„domácí kapli jeho excellence p. biskupa“* v Českých Budějovicích. O té se však, na rozdíl od poměrně dobře zdokumentované zakázky na mozaiku kostela petrinů, nepodařilo zatím nic bližšího zjistit.

18 | Viz Hemelík (pozn. 7), s. 217.

19 | Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond: Dostál Lutinov Karel, korespondence s jednotlivci přijatá, inv. č. 162, Viktor Foerster.

20 | Ibidem, inv. č. 419, Pantaleon Jaroslav Major.

21 | Viz Hemelík (pozn. 7), s. 223.

22 | Ibidem.

23 | SOKA Jičín, fond Střední průmyslová škola sochařská a kamenická a Střední odborné učiliště kamenické Hořice, karton 15.

24 | SOKA Jičín, fond Farní úřad Pecka, neuspořádáno.